

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ TASAVVUFÎ YÖNÜ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Türk milletinin bilge ahsiyetlerinden olan Nasreddin Hoca halk dilinde, duygu, tefekkür, mizah ve hoşgörümüzü gösteren fıkra türünün öncüsüdür.

Başta Türk ülkeleri olmak üzere Dünya'nın bir çok ülkesinde tanınan Nasreddin Hoca, sosyal hayatta karışık içinden çıkılmaz güçleri, akli bilgisi ve hazır cevaplılıkla mizahi biçimde çözen, güldüren ama güldürürken düdüren keskin Türk zekasının sembolü aktüel bir tiptir.¹

Nasreddin Hoca, Sivrihisar yöresinde 1208 yıllarında doğmuştur. Babası Hortu köyü imamı olan Abdullah Efendi, annesi aynı köyden Sıdıka Hatun'dur.

Nasreddin Hoca ilk derslerini babasından almıştır. Daha sonra Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin 'Mecmua-yı Maârif' adlı tamamlanmamış eserinden hocanın Mutasavvıf Seyyid Muhammed Hayrânî'nin talebesi olduğunu ve hocasının Ak ehir'e geçmesi dolayısıyla onun da Ak ehir'e eğitim için gittiğini öğrenmekteyiz.²

Önce Sivrihisar'da medrese öğrenimi gören Nasreddin Hoca, babasının ölümü üzerine Hortu'ya dönerek köy imamı oldu. 1237'de Ak ehir'e yerleşerek, Seyyid Mahmud Hayrânî ve Seyyid Hacı İbrahim'in derslerini dinledi. Bir rivayete göre medresede ders okuttu, kadılık görevinde bulundu. Bu görevlerinden dolayı kendisine Nasuriddin Hâce adı verilmiş, sonradan bu ad Nasreddin Hoca ekline dönüşmüştür. Onun hayatıyla ilgili bilgiler, halkın kendisine olan sevgisi yüzünden, söylentilerle karışmış, yer yer olağanüstü nitelikler kazanmıştır.

Nasreddin Hoca sağlam bir İslam inancına köklü bir dinî bilgiye ciddi bir ahlakî yapıya sahiptir. Tasavvuf kültürüne devakıf olan hoca, bir çok tarihî yazma eserlerde evliyalar arasında zikredilir. Nasreddin Hoca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde "hakîm ulu bir can" olarak tanıtılır.

Nasreddin Hoca ile ilgili en eski kaynak olan Ebu'l-Hayr Rûmî'nin Saltuknâmesi'nde (M. 1495) Sarı Saltuk, Nasreddin Hocaya bir hediye göndererek dua talebinde bulunur. Hoca evde olmadığı için hocanın hanımı, onun yerine dua eder. Bu duanın bazı cümleleri şunlardır:

".. dünyada fâsık, fâcir ile alâka eyleme, ve dahi kötü kişiye karışık kendini ve hem malını güvenip emanet etme ve dilinden tevbe ve istiğfarı koma kendin için isteyeceğini başkası için de iste, Allah'tan korkup Rasûlden utanasın ve ahiret için burada güzel amel işleyesin, yaramaz kişilerden kaçasın, günahlarını çoğaltmayasın ki gönlün kararmasın. Böylece gönül aynanda gizli sırları kefedebilesin Hakk'ı müahede edebilesin"³

Nasreddin Hoca Miladi 1284 tarihinde Ak ehir'de vefat etmiştir. Türbesi üzerindeki yazıda "

* Yaşın Kültür Sanat Edebiyat Dergisi'nde yayınlanmıştır. S. 26, (2005)

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Yazı bâkî, ömür fânî, kul âsî, Rab affedicidir.” sözleri yer almaktadır.

Nasreddin Hoca'nın sosyal hayatla ilgili fıkraları zengin bir konu çe itlili i göstermekte, toplum hayatının hemen hemen bütün alanlarını kapsamaktadır. Bunların ço unda mizahıyla, güler yüzüyle ders veren bir halk e itimcisinin olumlu davranı mı görürüz.⁴

Nasreddin Hoca bir çok fıkrasında halkımızın meselelerini pratik bir ekilde hallederek hadiseler kar ısındaki tavrı ve ele tiri becerisi, kullandı ı dili ile Anadolu insanının duygularına tercüman olmu tur.

Nasreddin Hoca'nın temsil etti i sıradan bir kurnazlık de il imbiklenmi zekanın arkasında do ruyu, iyiyi, güzeli, sabır ve dürüstlü ü telkin eden bir akıl yürütme sistemidir.

Nasreddin Hoca fıkralarının temel özelliklerinden birisi de sözlü gelene e uygun olarak kısa, açık, yalın ve özlü olmasıdır. Bu fıkralar Türkçemizdeki halk söyleyi leri için zengin bir kaynak durumundadır. Diyaloglarda da söz uzatılmadan gaye kısa bir ekilde anlatılmı tır. Nasrettin Hoca'nın a zında vurucu sözler kalıpla mı tır. Bu kalıplardan ipe un sermek, bindi i dalı kesmek, kazın aya ı, ku a benzemek, vb. bir ço u özlü söz ya da deyim olarak kullanılmaya ba lamı tır.⁵ Bir çok fıkrada insanların ibret alaca ı konular sembollerle anlatılır: “Ye kürküm ye, kürküm eski sözü m geçmez” ifadeleriyle toplumun gerçe e de il dı görüntüye önem verdi i ele tirilir. “Kazan do urdu, kazan öldü” fıkrası çıkarını koruma u runda tabiatın kanunlarına kar ı gelmeyi ele tirir.⁶

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında, halkı e iten ve ona ders veren yakla ımlar bulunmaktadır. Anadolu insanının bir çok meseleyi Nasreddin Hoca'nın dilinden, a zından ifade etmekten ho lanması onun akli ve zekası ile ilgili meseleleri yargılaması, hükme ba laması, tenkid etmesi, üzerinde ciddiyetle durulması gereken ayrı bir mevzudur. Çünkü bu ortak güç, halkın ortak gücüdür, Nasreddin Hoca kalıbı içinde aksedi idir. Nasreddin Hoca'nın ahsiyetinde ekillenen Türk halk dü ünçesi, dünya görü ü, insan anlayı ı ve cemiyet hayatında cereyan eden olaylara kar ı alınan tavır ve tutumların genel yapısı fıkralara yansımı tır. Nasreddin Hoca'ya ba lı olarak anlatılan fıkralar adeta Türk dü ünçesinin olukları, çe itli ifade kalıpları gibidir. Bu sebeple de Nasreddin Hoca, bir fıkra tipi oldu u kadar, Türk dü ünçesini, dünya görü ünü, insan anlayı mı en iyi ekilde anlatan, ifade eden bilgemizdir.⁷

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını tasavvufî açıdan yorumlayan eserler de yazılmı tır. Bu eserlerden birisi de “*Hoca Nasreddin Latifesiyle Burhaniye Tercümesi*” adlı Mevlana'nın torunlarından Seyyid Burhaneddin Çelebiye ait olan eserdir.

Nev'izâde Atâyî'nin ‘Sohbetül-Ebkâr’ adlı eserinde Nasreddin Hocaya ait u fıkra yer alır:

Kapalı bir çe menin tıkacını uursuzca açan hoca üstünü ba mını berbat eder. O bundan güzel bir netice çıkarır: Bo bo az cahil bir ki inin söyledi i uursuz bir söz, tıkacı açılmı çe meye benzetilir. Böyle bir söz temiz bir insanı kirletir. Haksız dedikodulara sebep olur. Herkesin bildi i gibi Nasreddin Hoca e e e ters biner. Bundan kasıt nefsin dedi ini yapmamak onun zıddına hareket et-

mektir. Zira nefis ruhun bine idir.

Bir Nasreddin Hoca fıkrasında, Dünyanın bir kocakarı oldu u ama onun cazibesinin ki iyi aldatıp kendini sattırdı ı ifade edilir. Göle yo urt çalmak bir çok ki iyi ir ad etmeye çalı mak olarak, e e e alfabe ö retmek nefsi ilahi bilgi ile e itme, terbiye etme, ipe un sermek ömrü heba etmek ekinde erh edilir.

Bir ba ka Nasreddin Hoca fıkrası ve buna yapılan tasavvufî yorum u ekildedir: Bir gece rüyasında Nasreddin Hoca'ya dokuz akçe para vermi ler. Hoca, hele on akçe olsun diye ısrar etmi derken uyanıp bakmı ki elinde bir ey yok. Gözlerini tekrar kapatarak elini uzatan Hoca, “Getir dokuz akçe olsun.” demi . Bu fıkranın tasavvufî izahı u ekildedir: Bu fani dünya bir rüya âlemi gibidir. Kavga ve dövü le daha çok kazanmak için çalı manız bo unadır. Elinizde iken sadaka ve hayratta bulunun, uyandı nız vakit eliniz bo çıkmasın.

Bir ba ka fıkrada Hoca bir bahçeye girer. Bahçedeki sebzeleri çuvalına doldururken mal sahibi gelerek: ‘Burada ne yapıyorsun?’ diye sorar. Hoca: ‘Beni bir rüzgâr buraya attı’ der. Bahçe sahibi, ‘Peki bu sebzeleri kim kopardı?’ diye sorar. Hoca ‘Rüzgâr iddetli oldu undan, beni oradan oraya attı ben de onlara tutundum, bu yüzden koptular,’ der. Bostancı: ‘Peki bunları çuvala kim doldurdu?’ deyince Hoca: ‘ te ben de onu dü ünüyordum,’ der. Fıkra u ekilde yorumlanır: Gerçek hayata göre, bir gölge bir hayal gibi olan bu dünya hayatında, dü ünmeden, helal haram demeden, yarını dü ünmeden tûl-i emel ile çalı an rızık toplayan kimseler, yarın ba bânı hakiki olan Cenab-ı Kibriya'nın divanında öyle e ri bü rü sözleri kabul olunmayaca ından, bu duruma dü mektense imdiden tefekkür edip tedbir alınmalıdır.

Bir ba ka fıkrada; Nasreddin Hoca: “Ey Müslümanlar Hak Teâlâ'ya ükredin ki deveye kanat vermeme . E er vermi olsaydı evlerinize yahut bahçelerinize konarak ba larınızı yıkardı” demi . Yani Hak Teâlâ'nın azâmet ve ihsanını mü ahede edin her kuluna mal ve mansıp vermedi ine ükredin. Zira herkesin kabiliyetine göre ihsan olunur. Farklı bir fıkrada Nasreddin Hoca bir gün uzak bir yerden gelirken merkebi gayet susamı . Birden önünde gölü gören ek hemen göle do ru ko maya ba lamı . Yüksek bir yerden inilen göle hızla ilerleyen ek tam dü ecek gibi iken göldeki kurba alar ötmeye ba lamı . Ek de ürküp geriye kaçmı . Hoca e e i tutup kurba alara hitaben: “Aferin göl ku ları deyip göle üç para atarak varın bununla helva alın yiyin demi . Bu fıkranın tasavvufî yorumu olarak “sizlere ve mallarınıza bir ziyan gelmezse Allah'a ükredin. Sadaka verip ihsan edin, zira verece iniz sadaka nice belaları ve kazaları defedip sizleri sûrî ve manevi tehlikeden kurtarıp ömrünüzü ve malınızın çok olmasına delalet eder”⁸ denmi tir.

Nasreddin Hoca nüktedanlı ı ile batılıların da dikkatini çekmi , etkilenmeler sonrasında onun fıkraları ile batıdaki bazı fıkralar arasında benzerlikler tespit edilmi tir. Kimi zaman Batıda karikatür sanatçılarında ilham kayna ı olmu Nasreddin Hoca fıkralarımız da vardır. Sözgelimi, e e ine binen Hoca heybesini omzuna koyar ve bunun sebebini soranlara: “Zavallı hayvan, beni zor ta ıyor,

bir de heybeyi mi ta ısn?" der! Fransız karikatür sanatçısı bu konuyu öyle i liyor: Birisi tartılırken paltosunu çıkararak koluna almı tır, basküldeki rakamın aynı kaldı mı görünce öyle der: "Tuhaf ey, paltomu çıkardı ım halde, kilom de i medi!"⁹

Nasreddin Hoca'nın nükteleri ve bunları tedai ettiren deyimler bir çok air ve edibimiz tarafından kullanılmı nüktelere telmihlerde bulunulmu tur.

Nasreddin Hoca ir adını tasavvufun dinamik yapısından faydalanarak mizahî mesajlar vererek yapmı tır. Bu da bir ir ad tarzıdır.Mevlana'nın tasavvuf e itiminde musiki ne ise, Nasreddin Hoca'nın ir adında mizah odur. Onun mizahı, dinî, edebî ve ahlakî mesajlar içirir.¹⁰

Görüldü ü gibi Nasreddin Hoca fıkraları, görünen yüzü dı ında derin manalar içermektedir. Tasavvufî bir kültüre sahip olan hoca fıkralarında kullandı ı sembolik bir dil ile bir takım mesajlar vermi tir. Nasreddin Hoca'nın hayatını inceledi imizde aldı ı e itim ve görevlerin bu tür allegorik anlatımları yapabilecek bir altyapıya sahip oldu unu görüyoruz. Bir çok tarihî yazma eserlerde Nasreddin Hoca fıkralarının tasavvufi erhlerinin yapılması ve halk tarafından hikmetle okunması, fıkraların bu ilk bakı ta görülmeyen dünyasına olan ilginin bir sonucudur.

Nasreddin Hoca, bahsi geçen fıkralarındaki bazı sembol varlıkları kanaatimizce uurlu olarak kullanmı tır. Onun fıkralarındaki temel figür, güldürürken dü ündürmek ekinde öne çıkar. Dolayısıyla fıkraları sadece gülme adına söylenmi vakalar, Nasreddin Hoca'yı da bir komedyen gibi görmek yanlı bir yakla ım olacaktır. Nasreddin Hoca'nın fıkralarını okurken, fıkraların arka planındaki kastı anlamaya çalı mamız gerekir.

KANAKLAR

1 sa ÖZKAN:Nasreddin Hoca Fıkraları, Ankara 1999, s. 4.

2 brahim Hakkı KONYALI, Ak ehir, stanbul 1945, s. 731-732.

3 Fahir Z, Türk Edebiyatında Nesir (Dua kısmen sadele tirilmi tir) C. I, s. 17.

4 ükrü KURGAN:Nasrettin Hoca, stanbul 1996. S. 23

5 Alpay KABACALI:Bütün Yönleriyle Nasreddin HocaJstanbul 2000, s. 59.

6 ükrü KURGAN: Nasreddin Hoca, Ankara 1999, s. 78. s

7 Dursun YILDIRIM:Türk Edebiyatında Bekta i Fıkraları, Ankara 1999, s. 26.

8 Fikret TÜRKMEN: Nasreddin Hoca Latifelerinin erhi zmir 1999.

9 Feyzi HALICI: air Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını erheden Eseri, Ank.1994.

10 Abdurrahman GÜZEL: Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akça Yay.,Ankara 2004,s.363